

Наталія БУРКА,
orcid.org/0000-0001-5412-4314
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови і перекладу
факультету сходознавства
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) leschenko.nat@gmail.com

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

Статтю присвячено системному вивченню лінгвоенергетичного механізму формування мовної поведінки підлітка. На підставі з'ясування вікових особливостей взаємодії та взаємозв'язку, що виникають між джерелами психофізіологічної енергії й перебігом когнітивних мисленнево-мовних і мисленнево-дієвих процесів у психіці людини, у праці викладено системну методологію міждисциплінарного дослідження закономірностей функціонування лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка. Сформульовано вихідні положення, постулати та ідеї теоретичного пошуку, на ґрунті яких сформовано відповідну графічно-вербальну кібернетичну модель концептуально-методологічної схеми системного лінгвоенергетичного розгляду когнітивних механізмів актуалізації мовної поведінки підлітка. Модель представлено у вигляді складної відкритої надсистеми, що охоплює три послідовно розташовані системи: флуктуації психофізіологічної енергії, породження інтенції, формування мовної поведінки підлітка, до структур яких уведено, відповідно, по три діалектично суперечливі підсистеми, здатні виконувати кібернетичні функції чорного ящика. Шляхом органічного синтезу сучасних уявлень лінгвосинергетики, психології та кібернетики з опорою на обґрунтовану модель здійснено авторський виклад методологічних умов щодо уніфікації покрокового системного опису таких когнітивних явищ, як енергетична взаємодія інстинктів і почуттів людини, унаслідок якої збуджується її емоційний стан; породження соціально набутих почуттів та інстинктів на ґрунті значних емоційних збуджень; участь емоцій у породженні інтенції людини; синергізм формування мовної поведінки індивіда тощо. Системний підхід та обґрунтована на його основі концептуально-методологічна схема взаємодії умовно автономних когнітивних систем покликані слугувати комплексним методологічним інструментарієм уніфікованого наукового розгляду лінгвоенергетичних феноменів актуалізації мовної поведінки підлітка.

Ключові слова: підліток, мовна поведінка, системний підхід, когнітивні процеси, лінгвоенергетичний механізм, науковий опис, методологічна схема.

Nataliia BURKA,
orcid.org/0000-0001-5412-4314
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language and Translation
of the Faculty of Oriental Studies
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) leschenko.nat@gmail.com

SYSTEMATIC APPROACH TO THE STUDY OF THE LINGUAL ENERGETIC MECHANISM OF ADOLESCENT LANGUAGE BEHAVIOR

The article is focused on a systematic study of the lingual energetic mechanism representing the process of formation of adolescent language behavior. The author presents a systematic methodology for an interdisciplinary study of the patterns of lingual energetic mechanism of speech behavior considering the age conditioned features of interaction and interrelation that arise between the sources of psychophysiological energy and the flow of cognitive processes of speaking and thinking activities that take place in the human psyche. The author formulates basic stipulations, postulates and ideas of a theoretical search, which allow the formation of a graphical-and-verbal cybernetic model representing the conceptual methodological scheme of a systemic lingual energetic consideration of cognitive mechanisms of the teenager's language behavior actualization. The model is presented in the form of a complex open super-system that comprises three consecutive systems: fluctuations of psychophysiological energy, generation of intentions, formation of adolescent language behavior; whose structures comprise, respectively, three dialectically contradictory subsystems capable of performing the functions of a cybernetic black box. By way of synthesizing present-day ideas of linguosynergetics, psychology and cybernetics on the basis of a substantiated model, the paper outlines the author's presentation of methodological stipulations for unifying a step-by-step systemic description of such cognitive phenomena as energetic interaction of human instincts

and feelings, that excite his/her emotional state; generation of socially acquired feelings and instincts on the basis of a significant emotional arousal; participation of emotions in generation of human intentions; synergism of speech behavior of an individual, etc. System approach and the conceptual and methodological scheme of interaction of conditionally autonomous cognitive systems substantiated on its basis serve as a comprehensive methodological tool for unified scientific consideration of linguistic and energetic phenomena of actualization of adolescent language behavior.

Key words: *adolescent, language behavior, system approach, cognitive processes, lingual energetic mechanism, scientific description, methodological scheme.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку лінгвокогнітивних розвідок загалом і поява енергетичної теорії мови (Калита, 2016) зокрема викликає необхідність у доопрацюванні низки важливих методологічних питань. Подібна необхідність виникла й під час проведення нами наукової розробки, спрямованої на методологічне обґрунтування системного підходу до дослідження лінгвоенергетичного механізму сугестивної мовної поведінки підлітка.

Складність такого обґрунтування полягала в тому, що, з одного боку, системний підхід за рівнем формалізації його процедур є цілком дотичним до математично-кібернетичного знання, а його основні поняття вже пройшли етап офіційної конвенціалізації. На відміну від цього, значна кількість сучасних психологічних праць занадто перевантажена синонімічними термінами, що навіть не функціонують на рівні природної конвенціалізації. З іншого боку, унаслідок певної інерції наукового мислення й у лінгво-когнітивних, і в психологічних дослідженнях мають місце ідеї, що є за сутністю не більше ніж оманами або трюїзмами.

Проте, попри зазначені труднощі, останнім часом у царині міждисциплінарних лінгвокогнітивних досліджень з'явилися нові ідеї, що, на наш погляд, дають змогу, не порушуючи вимог наступності наукового знання, обґрунтувати основні положення системного підходу до розгляду енергетичного механізму мовної поведінки підлітка.

Аналіз досліджень. Починаючи пошук, ми орієнтувалися на такі думки Деніела Дж. Сігела (Сигел, 2016: 8–9), відповідно до яких, по-перше, життя підлітків ускладнюється не стільки гормонами, що бунтують, скільки є наслідком змін у розвитку їхнього мозку. По-друге, ми не сприймали за суперечливу тезу, що так званий перехідний вік підлітку необхідно не лише пережити, а йому вкрай важливо у швидкоплинному часі цього віку активно тестувати межі нового, ще не звіданого в собі та навколишньому соціальному й матеріальному світі. По-третє, зважали й на те, що підлітковий вік не варто розглядати як виключну потребу індивіда в незалежності від дорослих і батьків, а, скоріше, варто вбачати в ньому набуття практичного досвіду взаємозалежності в більш активному спілкуванні з одноліт-

ками та дорослими, тобто досвіду успішної мікро- й макросоціалізації підлітка.

Оскільки метою пошуку є системний підхід до дослідження лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка, то ми, по-перше, уважали за необхідне відшукати таку методологічну схему, структура якої здатна забезпечити ефективне вивчення взаємодії й взаємозв'язку, що існують між джерелами психофізіологічної енергії, явищами породження мовної інтенції та процесами формування мовної поведінки.

Далі під мовною поведінкою ми розуміємо більш вузький, ніж соціальна поведінка, різновид комунікації, що ґрунтується на синергетичних мисленнєвомовних і мисленнєводієвих когнітивних процесах, результати перебігу яких матеріалізуються за допомогою лінгвальних і позалінгвальних засобів мови певного етносу. Що стосується поняття мовленнєва поведінка, то воно відрізнятиметься тим, що стосується лише процесу усного спілкування.

У результаті проведення відповідного аналізу встановлено, що системна модель шуканої методологічної схеми має набувати ознак певної надсистеми, до складу якої входять три такі автономні системи: флуктуації психофізіологічної енергії підлітка в когнітивних процесах його мовної поведінки, породження комунікативної інтенції в психічній сфері підлітка та особливості формування його мовної поведінки.

По-друге, виходячи з того, що функціонування складного лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка має всі ознаки багатofакторного явища, для вивчення особливостей його перебігу виникає сенс моделювання шуканої нами методологічної схеми у вигляді певної кібернетичної системи. У такому випадку ми отримуємо можливість не тільки якісного, а й кількісного опису результатів дослідження. Більше того, це дасть змогу в разі необхідності реалізувати одночасний опис результатів лінгвоенергетичного розгляду когнітивних явищ і на рівні надсистеми, й у межах однієї або двох суміжних систем.

По-третє, з опорою на сучасні ідеї фундаментальних праць (Калита, 2016; Клименюк, 2010) нами сформульовано таку низку вихідних постулатів та ідей, з урахуванням яких доцільно здій-

снювати загальний міждисциплінарний опис особливостей функціонування лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка:

– роль генератора і джерела психофізіологічної енергії, що є рушійною силою всіх когнітивних процесів і явищ, які беруть участь у мовній поведінці підлітка, відіграють емоції, що виникають і безпосередньо залежать від умов комунікації та його психічного стану;

– поштовх збудженню позитивних або негативних емоцій можуть давати й інстинкти, і почуття, які за природою походження та збереження у пам'яті підлітка поділяються на генетично природжені й соціально надбані мисленневомовні та мисленневодієві процеси, що зароджуються в психічній сфері підлітка лише за умови, коли інформація про зовнішні реальні чи уявні виклики або загрози досягає глибини сфери його інстинктів;

– рушійні сили перебігу когнітивних мисленневомовних і мисленневодієвих процесів виникають унаслідок суперечливої енергетичної взаємодії нейронів, пам'ять яких зберігає концепти-прототипи інстинктів, емоцій і почуттів, що беруть участь у їх саморозвитку;

– у когнітивних процесах має місце суперечлива взаємодія між концептами-прототипами та концептами-аналогами: двох або трьох інстинктів, інстинкту з почуттям і відчуттям, двома почуттями та інстинктом, двома почуттями й переконанням тощо, а викликане цим відповідне емоційне збудження (емоції) є лише віддзеркаленням рівня енергетичного потенціалу процесу, у межах якого може відбуватися резонанс,

дисонанс, пригнічення та дисипація (розсіювання) енергій концептів, що взаємодіють;

– збуджені інстинктом чи почуттям емоції породжують той потенціал психофізіологічної енергії формування мовної поведінки підлітка, який, згідно з принципом збереження А. А. Калити, нікуди не зникає, а матеріалізується в кінцевому підсумку під час реалізації ним лінгвальних і позалінгвальних засобів комунікації, трансформуючись в енергії емоційно-прагматичних потенціалів їх актуалізації.

Тому **метою статті** стало обґрунтування загальних положень системного підходу до дослідження лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням викладеного нами й сформовано шукану методологічну схему-модель системного підходу до дослідження лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка, наведену на рис. 1.

Відомо, що будь-яка створювана таким чином відкрита надсистема функціонує в певному навколишньому середовищі. У нашому випадку роль такого середовища відіграють умови комунікації. Відкритими вважаються надсистеми, здатні обмінюватися з навколишнім середовищем речовиною, енергією або інформацією. За цією ознакою на рис. 1 нами представлено надсистему класу інформація – інформація, в основу якої покладено ідею лінгвоінформаційного обміну між підлітком і навколишнім середовищем, центральним елементом якого є насамперед інший комунікант або комуніканти.

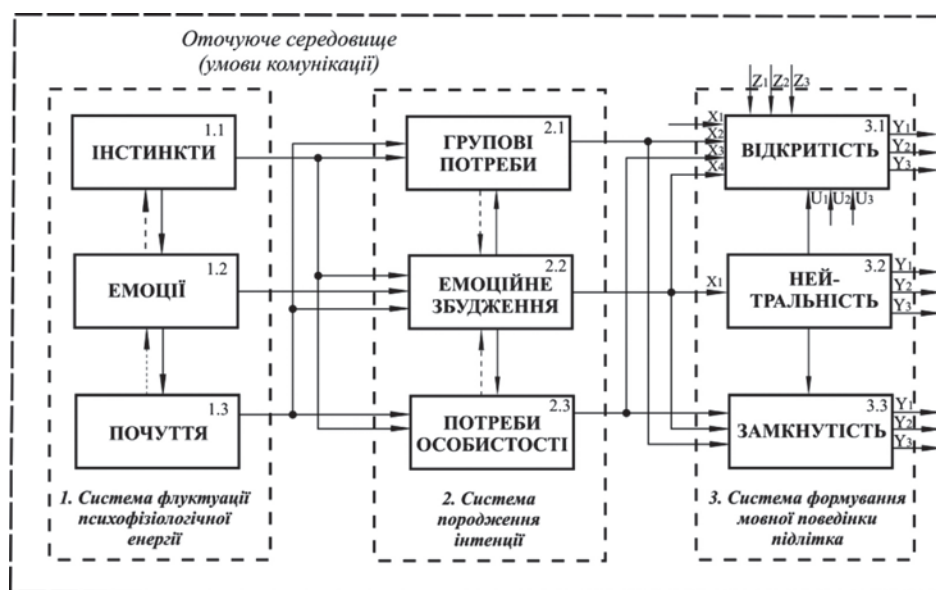

Рис. 1. Концептуально-методологічна схема системного лінгвоенергетичного розгляду когнітивних механізмів актуалізації мовної поведінки підлітка

Зрозуміло також, що на рис. 1 представлена складна відкрита надсистема, до складу якої входять три послідовно розташовані системи: 1 – система флуктуації психофізіологічної енергії, 2 – система породження інтенцій, 3 – система формування мовної поведінки підлітка.

Кожна із цих систем охоплює по три відповідні підсистеми. Наприклад, у межах першої системи (1. Система флуктуації психофізіологічної енергії) функціонують три таких взаємопов'язані між собою підсистеми: 1.1 – інстинкти, 1.2 – емоції, 1.3 – почуття.

У вербальній формі повну структуру методологічної схеми як певну надсистему прийнято описувати так: 1. Система флуктуації психофізіологічної енергії (1.1 – інстинкти, 1.2 – емоції, 1.3 – почуття) → 2. Система породження інтенцій (2.1 – групові потреби та інтереси, 2.2. – емоційне збудження, 2.3 – потреби та інтереси особистості) → 3. Система формування мовної поведінки підлітка (3.1 – відкритість, 3.2 – нейтральність, 3.3 – замкнутість).

За системним підходом кожна система повинна мати мету функціонування. Загальною метою надсистеми, що нами розглядається, є віддзеркалення покрокової методології лінгвоенергетичного наукового розгляду результатів дії когнітивних механізмів актуалізації мовної поведінки підлітка. Для досягнення загальної мети саморозвитку надсистеми кожна з трьох автономних систем, що входять до її складу, також повинні послідовно виконувати свої завдання. Простіше кажучи, на першому кроці міждисциплінарних когнітивних лінгвоенергетичних розвідок дослідник має встановити механізми флуктуації психофізіологічної енергії, що забезпечують функціонування лінгвокогнітивних процесів мовної поведінки підлітка. Другим кроком доцільно з тих самих позицій визначити механізми породження інтенції як загальної стратегії актуалізації мовної поведінки підлітка. Щодо третього кроку, то в обсязі його виконання варто розглянути механізм формування тактики мовної поведінки підлітка та приділити особливу увагу закономірностям взаємодії та взаємозв'язку лінгвальних і позалінгвальних засобів актуалізації типової мовної поведінки підлітка.

Згадаємо тут, що, відповідно до загальновідомого визначення Н. Вінера (Клименюк, 2010:82), системою прийнято вважати певну сукупність елементів, що є взаємозалежними структурно й функціонально. Оскільки структуру та функції надсистеми окреслено вище, нам залишається висвітлити особливості зображення зв'язків, що існують між її елементами (системами 1.2.3 та

підсистемами 1.1–1.3, 2.1–2.3, 3.1–3.3). Прямі зв'язки позначено на схемі суцільними стрілками, що спрямовані від попереднього елемента системи до наступного. Зворотні зв'язки, які позначено штриховими стрілками, спрямовано протилежно прямим. Виходячи з органічного зв'язку ідей системного підходу з ідеями та певними прийомами кібернетики, ми убачатимемо в кожному найменшому елементі схеми рис. 1, (починаючи від 1.1 й до 3.3) відому кібернетичну модель чорного ящика, повний графічний образ якого з міркувань полегшення сприйняття методологічної схеми загалом наведено нами лише на прикладі її елемента 3.1.

Звернемо також увагу на те, що стрілки та індекси, зображені на цьому фрагменті чорного ящика як автономної підсистеми 3.1, що є за своєю сутністю також окремою системою, варто декодувати так: x_1, x_2, x_3, x_4 – *входи системи*; z_1, z_2, z_3 – *збурення*; u_1, u_2, u_3 – *управляючі впливи*; y_1, y_2, y_3 – *виходи системи*. У загальному випадку через *входи* системи – (X) до неї потрапляє інформація, яку прийнято поділяти на таку (x_2, x_3, x_4), що може поступати в підсистему 3.1 із відповідних підсистем 2.1, 2.2, 2.3 системи 2, і таку (x_1), що потрапляє в цю підсистему безпосередньо з навколишнього середовища крізь оболонку системи 3. Подібним чином *управляючі впливи* (u_1, u_2, u_3), а також і *збурення* (z_1, z_2, z_3) можуть надходити в підсистему 3.1 і з відповідних підсистем (u_1), і з навколишнього середовища (u_2, u_3 або z_1, z_2, z_3).

Навіть наведений вище стислий опис факторів, що можуть мати вплив на закономірності функціонування окремої підсистеми методологічної схеми, яскраво свідчить про багатофакторність когнітивних явищ, які зазвичай беруть участь в актуалізації мовної поведінки підлітка. Саме багатофакторна сутність усіх без винятку когнітивних процесів, у результаті саморозвитку яких й актуалізується мовна поведінка особистості, змушує нас наголосити на такому. У сучасній когнітивній лінгвістиці на позначення багатофакторної причинно-наслідковості когнітивних явищ застосовують поняття «супервентність», яке вказує на те, що в цих явищах комплекси факторів-причин породжують відповідні комплекси наслідків (Бурка, 2020). Тому вплив факторів-причин на комплекси результатів хоча й дає можливість його статистичної оцінки, проте не є достатньо передбачуваним.

Другою вельми важливою обставиною варто вважати те, що природа виникнення факторів-причин буває різна: фізична, психологічна, фізіологічна, соціальна, політична, станова тощо.

Щодо особистості підлітка вони можуть поділятися на внутрішні й зовнішні. За місцем породження фактори-причини можна класифікувати на мікросоціальні, макросоціальні та субкультурні. При цьому, як показує практичний досвід (Бурка, 2020), в обсязі будь-якої класифікації за ознакою абстрактності факторів-причин, що в ній систематизуються, ми отримуємо щонайменше три ієрархічні рівні їх розгляду. Цілком зрозуміло, що наявна кількість можливих сполучень внутрішньорівневих і різнорівневих факторів-причин тієї чи іншої мовної поведінки підлітка має бути практично нескінчена, а отже, нескінченною виявиться й кількість комплексів-наслідків, які ці причини породжують. Виходячи з різної природи виникнення факторів-причин та участі в когнітивних процесах різних видів енергій (психічна, фізична, хімічна, електрична), неважко переконатися в тому, що міждисциплінарне дослідження лінгвоенергетичного механізму мовної поведінки підлітка доцільно провадити з позицій синергетичного підходу.

Проте за цих умов неминує виникає методологічне питання щодо обмеження об'єкта дослідження загалом і вибору сукупності факторів-причин зокрема, оскільки, як це показано нами в праці (Калита, Бурка, 2019), саме логіка виокремлення певної кількості предметів дослідження з його об'єкта зумовлює ширину розгляду кожної конкретної лінгвоенергетичної проблеми, а кількість факторів-причин, яку при цьому має розглядати дослідник, визначає глибину вивчення самого об'єкта. На питанні добору кількості факторів-причин ми зупинимося нижче під час опису системи 2, що наведена на схемі рис. 1.

Викладене вище за умови чіткого дотримання концептуальних положень енергетичної теорії мови, що обґрунтовані в працях (Калита, 2016; Клименюк, 2010), дає нам можливість подальшого розгляду методології опису особливостей функціонування когнітивних механізмів актуалізації мовної поведінки підлітка. Для цього звернемося послідовно до моделей кожної з трьох автономних систем, що входять до складу методологічної схеми рис. 1.

Так, за логікою опису специфіки функціонування когнітивних механізмів першої системи (1. Система флуктуації психофізіологічної енергії) доцільно з'ясувати, яка вербальна чи інша перцептивна інформація відіграла роль *входу* підсистеми 1.1 та які *збурення* викликали збудження й подальшу суперечливу енергетичну взаємодію двох певною мірою полярних інстинктів, чи інстинкту й почуття або двох почуттів. Що

стосується інстинктів, то необхідно вказати природу їх породження: є вони генетичними (вродженими) чи соціально набутими. У разі виконання поглибленого міждисциплінарного лінгвоенергетичного дослідження незайве навести й стислий ретроспективний опис процесу виникнення та закріплення в позасвідомому підлітка набутого інстинкту, що сформувався під впливом інших значущих почуттів чи табу (траєкторію породження набутого інстинкту нами штриховими стрілками на моделі системи флуктуації психофізіологічної енергії). Оскільки почуття не виникають у психіці людини в їх чистому вигляді, то для опису особливостей їх взаємодії варто також скористатися термінологічним апаратом класичної праці (Клименюк, 2020), яка містить мега-класифікації інстинктів, емоцій і почуттів. Не варто також забувати, що з погляду кібернетики конкретні результати будь-якої енергетичної взаємодії інстинктів, емоцій і почуттів у кожній із розглядуваних нами підсистем (1.1–3.3) визначаються насамперед інтенсивністю дії *управляючих впливів*, що можуть поступати в підсистеми й з інших підсистем системи (див. u_1 підсистеми 3.1), що розглядається, і безпосередньо з навколишнього середовища (див. u_2 та u_3 підсистеми 3.1). Нагадаємо, що подібним чином функціонують і *входи* та *збурення*, які також можуть поступати в підсистему і від суміжної підсистеми, і з навколишнього середовища. А також звернемо увагу на те, що в складних системах *вихід* однієї підсистеми чи системи часто стає *входом* іншої або кількох (вектор x_2) підсистем.

У результаті сенергетичної взаємодії, що відбулася в системі флуктуації психофізіологічної енергії, зростає зазвичай загальний емоційний потенціал перебігу когнітивних процесів, який прийнято характеризувати в лінгвістиці ступенем емоційного збудження. Саме цей потенціал енергії позасвідомого й передається на *вхід* підсистеми 2.2 наступної когнітивної системи – системи породження інтенцій. Разом із цим можуть відбуватися ще два процеси. У першому випадку надлишкова енергія популяції нейронів, які зберігають прототипи й аналоги концептів-інстинктів, миттєво передається на *вхід* підсистем 2.1–2.3, у яких залежно від рівня набутого потенціалу вони здатні відіграти роль входів або управляючих впливів. За другим варіантом, це саме може відбуватися з надлишковою енергією почуттів.

Взаємодія енергій збуджуваних нейронів в умовно наступних системах 2 та 3 здійснюватиме свій перебіг за аналогічним сценарієм, наслідком якого стане активація когнітивних про-

цесів виключно в тій чи іншій підсистемі цих систем. Величина сумарної енергії зазначеної взаємодії й визначить ступінь емоційного збудження (див. підсистему 2.2) когнітивної системи породження інтенцій.

Розглянемо у зв'язку з цим дещо ретельніше сутність та особливості енергетичного забезпечення функціонування трьох систем, що входять до складу надсистеми, зображеної на рис. 1. Для цього прослідкуємо перебіг психофізіологічної енергії від її зародження в підсистемі 1.2 до підсистеми 2.2 і далі, до підсистеми 3.2, з подальшою її матеріалізацією в мовній поведінці підлітка через *виходи* (y_1 - y_3). Механізм збудження психофізіологічної енергії в першій системі на рівні поза-свідомого (емоційного мислення) підлітка описано нами вище. На відміну від нього, емоційне збудження в системі породження інтенцій відбувається, як відомо (Клименюк, 2010: 208–214), уже у сфері підсвідомого з притаманним йому емоційно-раціональним мисленням. Саме за рахунок контролю свідомістю раціонального начала саморозвитку когнітивних процесів у цій системі й породжуються інтенції, що приводять до формування в підлітка більш-менш чіткої прагматично-комунікативної настанови.

Тому поняттям «інтенція» – комунікативний намір – ми позначаємо спрямованість мислення підлітка, у межах якої в його підсвідомості виникає й формується задумка щодо попереднього плану комунікації загалом і вибору стилю й мовної форми актуалізації висловлень зокрема.

Розуміння того, що провідними факторами, які здійснюють вплив на формування певних видів прагматичних настанов, мають бути потреби та почуття підлітка, викликало необхідність додаткового розгляду специфіки опису закономірностей функціонування процесів породження інтенцій. Удаючись до подальшого розгляду цього питання, ми будемо виходити з ідеї, згідно з якою послідовність явищ виникнення емоцій (1.2), саморозвитку емоційного збудження (2.2) та подальшого його спаду (3.2) є стрижнем і рушійною силою саморозвитку всіх без винятку когнітивних процесів у психіці підлітка. З одного боку, нам уже відомо, що за моделлю чорного ящика на результат (*вихід*) саморозвитку явища синерго-енергетичного хаосу, що розгортається в підсистемі 2.2, впливають такі внутрішні фактори, як потреби, відчуття й почуття підлітка (*входи*), а також відповідні *збурення* та *управляючі впливи*. З іншого боку, також цілком зрозуміло, що за певних умов у розглядуваній підсистемі суб'єктивні відчуття й почуття підлітка здатні набувати статусу її входів,

збурень, управляючих впливів і виходів, а отже, їх окремий аналіз в обсязі розгляду перебігу когнітивних явищ має особливе значення.

Звертаючись до цього питання загалом (Бурка, 2020), ми наголошували на тому, що в наш час лінгвістична наука і практика мають в арсеналі достеменно знання про те, що на функціонування в мові індивіда тих чи інших лінгвальних і поза-лінгвальних засобів здійснюють вплив такі фактори, як ситуація спілкування (офіційне, неофіційне), соціальні статуси комунікантів, їхній вік і стать, належність мовця до певної соціальної групи, рівні мовних культур комунікантів, існування норм соціальної поведінки, світогляди мовців, їхні темпераменти, психічні стани й самопочуття тощо, сукупність яких і прийнято позначати загальним поняттям умов комунікації.

При цьому під час моделювання фактори, що розглядаються як конкретні причини мовної поведінки, поділяють зазвичай на два такі укрупнені класи: внутрішні щодо мовця й зовнішні; індивідуальні та соціальні за природою їх походження.

До складу конкретних зовнішніх причин відносять позитивну або негативну оцінку підлітка вчителем, ставлення до нього однокласників, несправедливі образи й переслідування, озлобленість чи байдужість оточуючих, ставлення батьків до його потреб і дій, відчуття своєї непотрібності в суспільстві, соціальні стреси поза сім'єю, результати набуття навичок міжособистісного спілкування з однолітками своєї і протилежної статі, наслідки інтимно-особистісного спілкування з однолітками, тиск дорослих вимог життя тощо.

Що стосується відомої з психології (Практическая психология образования, 2000) множини конкретних внутрішніх факторів-причин, які здатні здійснювати безпосередній вплив на особливості мовної поведінки підлітка, то ними можуть бути тяжіння підлітка до спілкування, підвищення потреби в увазі, формування власної системи ціннісних установок та орієнтацій, життєво важливі потреби, прихильність, недовіра, позбавлення любові, емоційна ізоляція, допитливість, почуття обов'язку, почуття власної неповноцінності, почуття сорому, почуття заздрості, труднощі характеру, душевні розлади, почуття соціальної та психологічної компетентності, зміна емоційного самопочуття, упевненість у собі, сумніви в собі, плутанина соціальних ролей, почуття дорослості, захист своїх інтересів, протест дорослим законам життя, прагнення розібратися в собі самому, змішання форм статево-рольової поведінки, занурення у власний фантазійний світ тощо.

Навіть із цього вкрай обмеженого переліку почуттів з урахуванням зазначеної вище їх багатofункціональності як входів, збурень, управляючих впливів і виходів систем, які нами розглядаються, стає зрозумілим, що обґрунтуванню комплексу почуттів, здатних виконувати роль факторів-причин саморозвитку когнітивних процесів мовної поведінки підлітка, варто приділяти особливу увагу.

Для цього необхідно дотримуватися щонайменше двох методологічних вимог. Перша полягає в тому, що в міждисциплінарному дослідженні кількість комплексів факторів-причин має дорівнювати кількості завдань, зазначених у його цільовій структурі, а кількість конкретних факторів у кожному їх комплексі має відповідати кількості питань, які розглядаються в обсязі цього завдання. Другу вимогу спрямовано на те, щоб рівень абстракції поняття, яким детермінується назва комплексу факторів-причин, віддзеркалював галузь наукового знання, у якій ці фактори досліджуються (наприклад, психологічні, соціокультурні, соціально-політичні, ситуативно-комунікативні, психічно-генетичні, фізіологічно-станові, лінгвоенергетичні, субкультурні, полікультурні, психофізіологічні, правові, етичні тощо).

На завершення розгляду системи породження інтенцій зазначимо, що дві її підсистеми 2.1 і 2.3 побудовано за діалектичним законом єдності й боротьби протилежностей, які мають максимальний, проте однаковий рівень абстрагування. Таку саму закономірність вжито в структурах систем 1 і 2, у яких підсистеми 1.1 та 1.3, а також підсистеми 3.1 і 3.3, що є діалектично суперечливими щодо одна одної, мають загальну природу й однаково максимальний рівень абстрагування. Така уніфікація відкриває перед дослідником необмежені можливості практичного використання наведеної на рис. 1 концептуально-методологічної схеми системного лінгвоенергетичного розгляду когнітивних механізмів актуалізації мовної поведінки людини. Для цього достатньо лише замінити змістове насичення суперечливих підсистем у другій і третій системах на комплекси-наслідки менш високого рівня абстрагування. Наприклад, замінивши «групові потреби» на «потреби учасників хору», а «потреби особистості» – на «індивідуальні потреби соліста» й «від-

критість» – на «досягнення гармонійного ладу» й «замкнутість» – на «прояв індивідуальності», ми отримуємо конкретну концептуально-методологічну схему лінгвоенергетичного дослідження когнітивних механізмів актуалізації мовленнєво-музичної поведінки соліста хору.

Повертаючись до обґрунтованої нами загальної концептуально-методологічної схеми, зупинимося на особливостях функціонування зображеної на ній системи формування мовної поведінки підлітка. У цій системі й народжується чітка прагматична настанова комунікації під впливом якої здійснюється остаточний перерозподіл енергії емоційно-прагматичного потенціалу між лінгвальними (вихід y_1) та позалінгвальними (вихід y_2) засобами актуалізації мовної поведінки підлітка загалом і мовленнєвої (вихід y_3) зокрема. Іншими словами, саме в цій системі на підставі попередньо породжених у психіці підлітка стратегії, тактики та логіки його мовної поведінки й відбувається перерозподіл психофізіологічної енергії, яка спрямовується на добір комплексів конкретних засобів усіх рівнів мови й позалінгвальних засобів їх супроводу, що беруть участь у матеріалізації когнітивних мисленнєвомовних і мисленнєводієвих процесів.

Що ж стосується методів ретроспективного лінгвоенергетичного дослідження й опису результатів матеріалізації мовної та мовленнєвої поведінки підлітка за сформованою нами методологічною схемою, то лишається нагадати, що їх широку палітру представлено в працях (Калита, 2016; Клименюк, 2010).

Висновки. Уживаний у праці системний підхід та обґрунтована на його основі концептуально-методологічна схема взаємодії умовно автономних когнітивних систем покликані слугувати комплексним методологічним інструментарієм уніфікованого наукового розгляду лінгвоенергетичних феноменів актуалізації мовної поведінки підлітка. Ми сподіваємося, що вона буде корисною не лише для проведення відповідних безпосередніх теоретичних та експериментальних пошуків когнітивістики в царині мовної поведінки людини, а й слугуватиме надійним підґрунтям методологічної рефлексії інших дослідників щодо особливостей перебігу мисленнєвомовних і мисленнєводієвих процесів у психічній сфері комуніканта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калита А. А. Энергетика речи : монография. Киев : Кафедра, 2016. 292 с.
2. Сигел Дэниэл Дж. Растущий мозг. Как нейронаука и навыки майндсайт помогают преодолеть проблемы подросткового возраста / пер. с англ. К. Савельева. Москва : Эксмо, 2016. 156 с.

3. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция : монография. Тернополь : Підручники і посібники, 2010. 304 с.
4. Бурка Н. А. Супервентность речевого поведения подростка *Нова філологія*. Запоріжжя, 2020. № 80. Т. I. С. 84–91. URL^ <http://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-14>.
5. Калита А. А., Бурка Н. А. Методологічне підґрунтя дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7 (75). С. 69–73.
6. Клименюк А. В. Инстинкты, эмоции и чувства: междисциплинарная лингво-психологическая мегаклассификация. *Актуальні питання іноземної філології*. Луцьк, 2020. № 12. С. 109–125.
7. Практическая психология образования : учебное пособие / под ред. И. В. Дубровиной. Москва, 2000. 526 с.

REFERENCES

1. Kalyta A. A. Enerhetyka rechy [Speech energetics]. Kyev : Kafedra, 2016. 292 s. [in Russian].
2. Syhel Denyel Dzh. Rastuschyj mozgh. Kak nejronauka y navyky majndsajt pomohaiut preodolet' problemy podrostkovoho vozrasta [A growing brain. How neuroscience and mindsight skills help overcome the challenges of adolescence] Moskva : Eksmo, 2016. 156 s. [in Russian].
3. Klymenyuk A. V. Znanye, poznanye, kohnytsyia [Knowledge, learning, cognition] Ternopol' : Pidruchnyky i posibnyky, 2010. 304 s. [in Russian].
4. Burka N. A. Superventnost' rechevoho povedenya podrostka [Supervenience of the teenager's communicative behaviour] Nova filolohiia. Zaporizhzhia, 2020. № 80. Т. I. S. 84–91 [in Russian].
5. Kalyta A. A., Burka N. A. Metodolohichne pidgruntia doslidzhennia kohnityvnykh zakonomirnostej prosodychnoi orhanizatsii dytiachoho manipulyativnoho movlennia. [Methodological basis for studying cognitive regularities of prosodic organization of children's manipulative speech] Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 2019. Vyp. 7(75). S. 69–73 [in Ukrainian].
6. Klymenyuk A. V. Ynstynkty, emotsyy y chuvstva [Instincts, Emotions, and Feelings]: mezhdystryplynarnaia lnhvopsykhologhycheskaia mehaklasyfykatsyia. Aktual'ni pytannia inozemnoi filolohii. Luts'k, 2020. № 12. S. 109–125 [in Russian].
7. Prakticheskaia psykholohyia obrazovanya [Practical psychology of education]: Moskva, 2000. 526 s. [in Russian].